

Nemes Z. Márió

Sebüszök

Teatralitás és fotográfia viszonyáról Zelei Péter művei kapcsán

A színház eléggé idegesít. Közben mindig is idegesített ez az idegesség, vagyis szerettem volna megérteni, de hát a szorongás gyakran épp a megértésen ejtett seb, valami nedvedző, nehezen gyógyuló „lék”. Philoktétész sebe. Persze Philoktétész, elég hangosan szorong: *„Tizedik éve itt halódom éhesen / Etetve szüntelen maró sebüszkümet.”* Szóval szája be nem áll, nem fájdalomról vagy a fájdalomról beszél, hanem a fájdalomnak, mintha „sebüszkét” saját hangjával etetné. Philoktétész, hiába meséli el minden arra járónak a történetét, valójában mégsem tudja megérteni a sebet magát, annak virulását, tenyészetét, terjedését és lombozódását. Talán mert ezek a kétségbeesett magyarázatkísérletek épp a sebben való „vájkkalás” gyakorlatai, amikor az értelem saját hiányába beleszerelmesedve csak egyre mélyebbre hatol önmaga másvilágába. A beszéd ilyenkor a seb örök visszatérése, mely újra meg újra lejátssza a seb megszerzését, ezáltal tartósítva a traumát, melynek archivációja a beszéd lehetőségfeltétele is egyben. Nem akarok Philoktétész maradni, valahogy el kell mondanom a sebet úgy, hogy ne üszkösödjön tovább.

Azt hiszem az érintettségről van szó. Az érintés és az érintve levés lehetőségéről, melyet a látás és látva levés lehetősége hoz játékba. A két dimenziót nem tudom elválasztani egymástól, hiszen a hatalom-tudás-látás okulárcentrikus viszonyrendszerében testet öltve csak olyan testem lehet, amit úgy látnak, hogy érintenek. És ahol a tekintetek találkoznak, ahol ütköznek és elkeverednek egymásban, az a hatalom sebe a testemen, vagy maga a testem mint seb eseménye, melyet a látás és a látva levés soha nem hagy begyógyulni. Talán ez az eleven-ségem. Ha egyszer kigyógyulnék a hatalomból, már nem is élnék. Nincs életem ezen a „színházon” kívül. Minden tettem olyan, mintha a Múzsza énekelné. Ha nézek valakit, akkor már meg is érintettem, ha érintek valakit, már meg is néztem. Csak azt hiszük vagy reméljük, hogy a sötétségben található testek láthatatlanok. Testem ezer szemből áll, melyek éjszaka is látnak. Ugyanakkor a hétköznapi színházának a hatalmi paradoxonja épp az, hogy hajlamosak vagyunk elfeledkezni erről az (ön)megfigyelési rendszerről, pontosabban a rendszer egyik effektusa az önleplezés. Ez nem azt jelenti, hogy „természetesek” lennénk, csak

nem vagyunk képesek minden pillanatban reflektálni a hatalom-tudás-látás háromszögében megképződő képanropológiai létmódunkat, és ezt az esendőséget képzeljük közvetlenségnek. Amikor annyira lefoglal ez a képzelgés, hogy nem érezzük a sebüszköt. De a színházban, a teatrális keretezés elektromossága hirtelen feléleszti a sebet, ilyenkor leszünk csak igazán elevenek, ilyenkor ébredhetünk rá, hogy a seb mindig is működésben volt.

Ne legyünk önmagunk – írja Nikolaj Jevreinov orosz rendező. De nem arról van szó, hogy a színházi tér, vagy amit színházi térré teszek, az a más-lét megváltó zónája lenne. Inkább annak a banális felismerésnek a forrása, hogy eddig se voltam önmagam, miközben ezt mindenki látta, csak én nem. Mármint nem azt látták (és tették), hogy nem vagyok azonos valakivel, aki „tényleg” én vagyok, hanem hogy annak láttak (és azzá tettek), amivé csak akartak. Hogy volt hozzá hatalmuk, hogy *kitaláljanak*, miközben azt képzeltem, hogy ehhez csak nekem van jogom. Ez az igazi tragikomédia. Persze, legalább rájövök, hogy vannak „ők”. Ezt tényleg a színháznak köszönhetem. Itt válik számomra értelmessé a színház közösségteremtő funkciója. A legritkább pillanatokban jutottam csak el a „mi” tapasztalatáig, de „őket” mindig (meg)éreztem. Akkor a színház ellenségteremtés médiuma lenne? Igen, de nem „ők” az „ellenség”. Az „én” (vagyok) (az).

Zelei Péter fotóit nézegetve színházban érzem magam. De már ez a kifejezés is árulkodó. Nem (csak) a képek beszélnek nekem a színházról, hanem én érzem magam valamiképp színházi szituációban a képek által. Ezt akkor én csinálom vagy a képek csinálják, vagy közös előadásként együtt csináljuk? Vélhetően az utóbbiról van szó, annak az esztétikai tapasztalatnak a függvényében, mely a fotók *teatralitásából* táplálkozik. Vagyis már rég nem a társadalmi rítusok intézményi kereteiről, a konkrét színházi rendszer különböző formáiról, hanem a színháziság művészeti ágakon átnyúló intenzitásáról van szó, ahogy Philoktétész sebe átszivárog a médiumokon.

A háttér legtöbbször jellegtelen, romos bérházfal vagy sötét szobabelső. Dobozfalak, de a doboz belsejéből nézve. A világnak a dobozon kívül kellene kezdődnie, de nem tudunk szabadulni attól a sejtéstől, hogy ez a „kint” hamis remény, hiszen ha egyáltalán ki tudunk lépni a képtérből, akkor egyszerűen eltűnünk, vagy ami rosszabb, egy másik, a korábbitól megkülönböztethetetlen dobozban találjuk magunkat, mely fordulat csúfot űz a „másik” és a „fordulat” fogalmából egyaránt. Ennek a dobozontológiának az általam ismert legpontosabb megfogalmazása Bartók Imre *Jerikó épül* című regényében olvasható: „A dolgok titka, hogy nem dolgok. Nem funkcionalitásukban jelentéktelenek, hanem annyiban, amennyiben elfedik lényegüket. A világ nyitott, a dolgok azonban zártak, és minden dolog – doboz. Sötét közömbösség, tartalom nélküli tolakodás. A tavak is dobozok, mindörökké vetköztethető, nedves meztelenség. Minden nyíltság lehet még nyíltabb, ez a csendes medencék és úszatók néma szuggesztíója.” A paradoxon az, ahogy ez a világ nem zárt, hiszen ahol minden dolog doboz, ott a zártágnak nincs értelme, illetve nem különböztethető meg a nyitottságtól. A dobozok zártága nyitottságuk spe-

ciális aspektusa, zártságuk pedig nyitottságuk egyik perspektívája. A probléma az, hogy ebben a helyzetben nem tudok *nem* dobozban lenni. Átsétálhatok Zelei egyik dobozából a másikba, de zárt vagy nyitott, doboz = doboz. „Sötét közömböség, tartalom nélküli tolakodás.”

A dobozban emberszerű alakok. Antropomorf, de nem feltétlenül „emberi”. Valakik, akik „embereket” játszanak. Vagy emberek, akik tárgyak, maszkok és jelmezek segítségével saját „embertelenségükkel” kísérleteznek. Ne legyünk önmagunk! De nem is lehet, hiszen a dobozban mindenkit csak kitaláltak. Szerepeljenek egyedül vagy csoportosan, tárgyi kiegészítőkkal vagy anélkül, a figurák visszatérő vizuális jellegzetessége a meztelenség különböző foka és formája. A meztelen testek nem „tökéletesek”, gyakoriak az öreg, elhízott vagy egyéb módon esendő modellek, de Zeleire nem jellemző a felforgató rútságesztétika vagy naturalista megjelenítés, ugyanis a kompozíció egészében a nyersebb textúrákat mindig ellensúlyozza egy-egy normatív szépségkód, illetve valamiféle bizarrságában is esztétikus „elidegenítő” motívum. Végső soron nincs „senki”, aki meztelen, póre vagy kitárulkozó lenne, mert a test, ahelyett hogy lecsupaszodna: felöltözik, ellepleződik saját meztelensége révén. Ahogy az arcok zárójeleződnek a disznó, madár vagy egyéb állatmaszkok által, úgy válik a meztelenség maga is színházi jelmezzé. Hasonlóképp hiába látunk adott esetben „valódi” arcokat, a kellékek szuggerált szimbolizmusa és a beállítás mesterkelt szoborszerűsége folyamatosan egyfajta esztétizáló „valótlanításhoz” vezet.

Valószínűleg az egyik nagy példakép Joel-Peter Witkin, de Zeleiből hiányzik az amerikai mester halálösztrönnel kapcsolatos megszállottsága. Már mint Witkin barokk színpadai egyszerre bonctermekek, temetők és vágóhidak is, hiszen nála a látás nem csupán érintés, hanem vágás is egyszersmind. Van ebben valamiféle „nekroszkópia” – hiszen ez azt is jelenti, hogy a látás nem tud *nem* torzókat alkotni, vagyis az emberi testet szervesen töredékeként montírozza. Ezért lesz tétje Witkin teátrális fotóallegóriáinak, mert az allegóriává válás itt mindig szerveslenné válást, az elevenség múlt idejűvé való (újra)vágását jelenti. Allegorikus zombifikáció, mely a fotográfia memento mori jellegét is kihangsúlyozza. Zeleinek nincsenek ilyen ambíciói, ő meglegszik azzal, hogy elterelje a figyelmünket a dobozok „*tartalom nélküli tolakodásáról*” a tartalmak stilizált tülekedésével. Az állat-ember hibridek szoborszerűek, de ezek a megfagyott jelenetek a visszaidézhetetlen narratívájú álmokból fennmaradó üledékeket vagy lenyomatokat idézik, vagyis egy tudat életének a feldíszített nyomai. De ha valaki álmodik, akkor „él”, és ezt nem szabad alábecsülni, hiszen lehet megrázó egy álomban álmodó voltunk felismerése, ugyanakkor valóságérzékelésünk megkérdőjelezése radikális elevenségtapasztalat. Addig élek, amíg halottnak tudom magam tettetni, de ha meghaltam, erre már nincs lehetőségem.

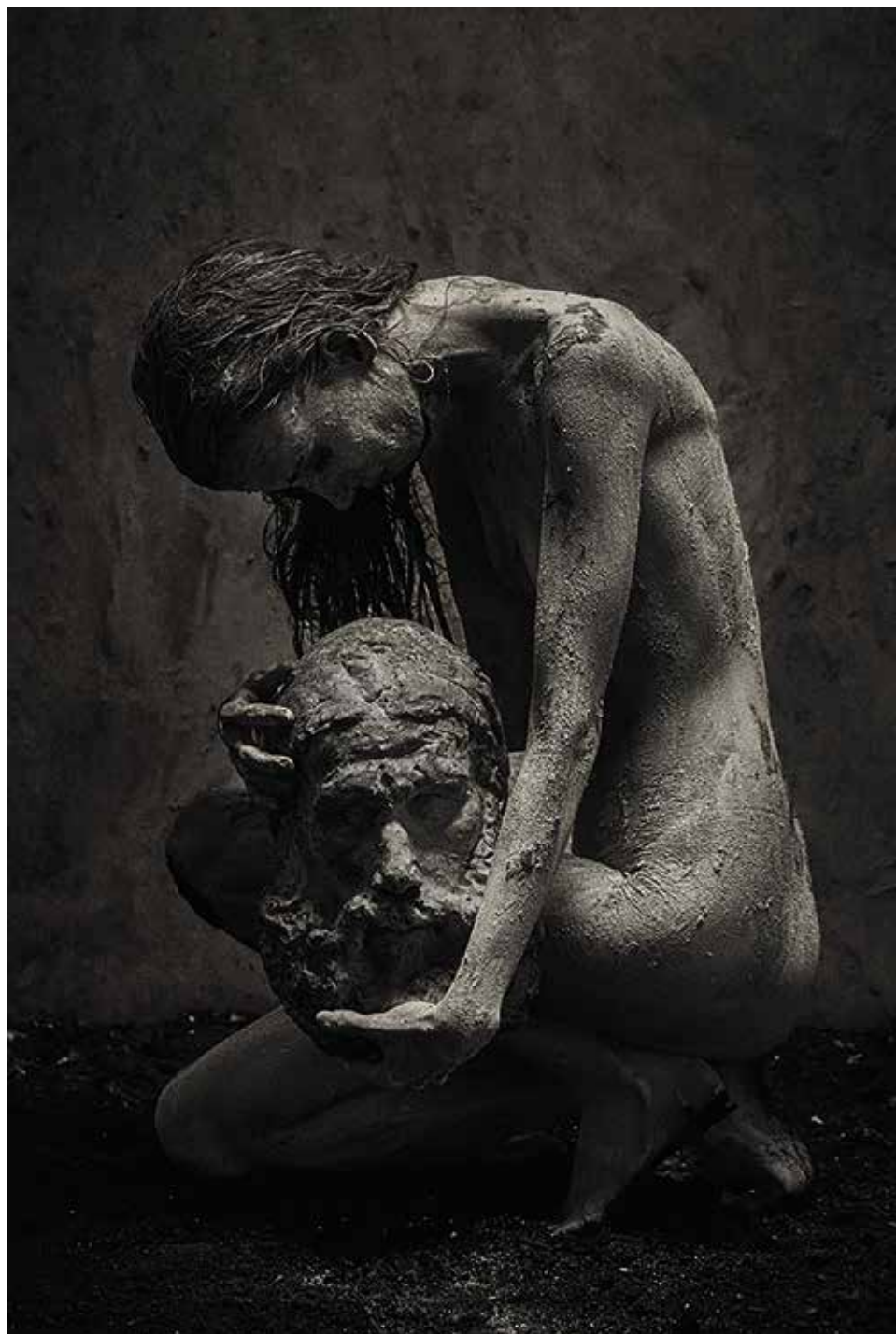
Szóval ez a megnyugtató része a dolognak, de ami engem a Zelei-képeken nyugtalanít, az összekapcsolódik a dobozszínházi jelleggel. Mert jó, legalább élek, miközben ebben a színházban vagyok, de ezt azáltal érzem, hogy néznek.

Sárkányölő

Annézia

Salome

Második elővetel

Éden

Rágcsálóirtás

Családi kör

Angyali üdözlet

Anatómiai lecke

Tűrelmetlenség

Unatkozók

Ikarosz bukása, fölszállás előtt

Kis kacska fürdik

Csere

Egy kacsza-afér

Salvator Mundi

Ítélet

A kismalac és a farkas

Kirké

Vitamin

Mert én vagyok az ellenség. A betolakodó, aki egy idegen álomba lépett bele. Ez mégse az én dobozom lenne? A dobozok egyáltalán tartoznak valakihez? Ha ez másvalaki álma, akkor lehet, hogy mégis meghaltam? Vagy csak tettetem, mert élek? Mondjuk, ha a dobozok se nem nyitottak, se nem zártak, akkor nincs túl sok értelme a dobozok tulajdonjoga fölötti vitának. Ne legyünk önmagunk! Egy ellenség amúgy se lehet önmaga, mert önmagában értelmetlen, kellene a valakik, akik kitalálnak, akikkel együtt nézek a színházban, akik engem néznek, hogy nézek, és így tovább dobozról dobozra a csöndes medencék és úsztatók néma szuggesztíójáig.

Hiába van maszkjuk, hiába válik saját testük is maszkká, hiába fagytak egy önmagukba zárt jelenetbe, a dobozszínház szereplői tudják, hogy nézik őket. Valószínűleg épp ez a nézés fagyasztja meg őket, vagy a tekintet ellenében fagyasztják meg magukat. De ez a kristályosodás fertőző, mintha a félelemtől való kővé dermedés a tekintetek rendszerében terjedni tudna. Saját dermedésem fagyhullámát érzem, amikor a képeket nézem, de ez a fagy csíp. Vagyis megint csak élek, miközben a kővé válástól rettegek. Hipochondria és sebüszök. Nem győzők vájkálni magamban. Ez az érintettség legösszetettebb formája, ami számomra elérhető. Nem mintha a vájkálás bármilyen felismeréshez vezetne, az önboncolás esetleg termelhetne tudást, de ahhoz egyszerre kellene hullának és boncnoknak lennem. Erre meg még álmomban se vetemednék, bár könnyen hajlíthatónak tudom magam. Gyógyír híján csak tunkolom tovább a sebem, és beszélek róla minden arra jövőnek, be nem áll a szám, jól megy a tartalom nélküli tolakodás.